ҚАРАҚАЛПАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ЖОҚАРЫ ҲӘМ ОРТА АРНАЎЛЫ БИЛИМЛЕНДИРИЎ МИНИСТРЛИГИ БЕРДАҚ АТЫНДАҒЫ ҚАРАҚАЛПАҚ МӘМЛЕКЕТЛИК УНИВЕРСИТЕТИ

ҚАРАҚАЛПАҚ ФИЛОЛОГИЯСЫ ФАКУЛЬТЕТИ

ЖУРНАЛИСТИКА ТӘЛИМ БАҒДАРЫ

АШЫҚ ХАБАР СИСТЕМАЛАРЫНДА ИНФОРМАЦИЯЛЫҚ-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚӘЎИПСИЗЛИК ПӘНИНЕН

РЕФЕРАТ

ЖУМЫСЫ

ТЕМА: ЗАМАНАГӨЙ АШЫҚ ХАБАР СИСТЕМАЛАРЫНЫҢ СЫПАТЛАМАСЫ

ОРЫНЛАҒАН: Өтениязова Г.

ҚАБЫЛЛАҒАН: ОРАЗЫМБЕТОВА З.

НӨКИС-2015

Жоба:

I. Кирисиў.

II. Тийкарғы бөлим.

a) Ашық хабар системалары түсиниги.

b) Заманагөй ашық хабар системаларына сыпатлама.

III. Жуўмақ.

IV. Пайдаланылған әдебиятлар.

Кирисиў

Информациялық ресурслар мәмлекеттиң әскерий ҳәм экономикалық жетискенликлерин анықлап бериўши факторлардың бири болып есапланады. Информациялық ресурслардан пайдаланыў мәмлекеттиң демократиялық принциплерге тийкарланған дәрежеге көтерилиўи ушын әҳмийетли болып есапланады. Нәтийжеде информация алмасыў тезлиги жоқарылайды, информацияларды жыйнаў, топлаў, сақлаў, олардан пайдаланыў , тарқатыў бойынша жоқары дәрежедеги технологиялар жүзеге келеди, оларды әмелде қоллаў жолға қойылады. Бундай тезликтеги информация алмасыў, информацияға ийе болыў бүгинниң ең үлкен итибар қаратылыўы лазым болған тараўлардың бирине айланып үлгерди. Себеби, халықты нызам ямаса басқа жоллар менен кирип келип атырған информацияларды дурыс қабыл ете алатуғын дәрежеге алып барыў бирден әмелге аспайды. Буның ушын ўақыт, сиясый саўат, жоқары дүньяқарас ҳәм билим талап етиледи. Өсип киятырған жас әўладты усындай қәсийетлерге ийе шахслар етип тәрбиялаўда оқыў орынларында өтилетуғын Ашық хабар системаларында психологиялық қәяипсизлик пәни айрықша әхмийетке ийе.

«Информация еркинлиги принциплери ҳәм кепилликлери ҳаққында»ғы Нызамның қабыл етилиўи ҳәр кимниң информацияны еркин алыў ҳәм пайдаланыў ҳуқықларын әмелге асырыўда, сондай-ақ, информацияның қорғалыўы, шахс, жәмийет ҳәм мәмлекеттиң информация бойынша қәўипсизлигин тәмийнлеўде үлкен әхмийетке ийе болды»[1]. Президентимиздиң жоқарыда келтирилген сөзи ҳүкиметимиз тәрепинен әмелге кирген бир қанша ҳуқықый тийкарларының бирине ғана айтылған. Буннан басқа Өзбекистан Республикасында «Информацияластырыў ҳаққында», «Мәмлекет сырларын сақлаў ҳаққында», «Электрон есаплаў машыналары бағдарламалары ҳәм мағлыўматлар базасын ҳуқықый

 Каримов. И. А. Мәмлекетимизде демократиялық реформаларды еле де тереңлестириў ҳәм пуқаралық жәмийетин раўажландырыў концепциясы. Т- 2010

тәмийнлеў ҳаққында» ҳам басқа нызам, қарарларды пикиримиздиң дәлийли етип көрсете аламыз.

Базар көлеминде заманагөй техника жемислери, жоқары технологияның өтимли болып баратырғанлығы адамзаттың бүгининдеги информацияға деген талаптың анағурлым артқанлығынан дерек береди. Информация әсиринде информация алмасылады, биз жаслар оннан өзимиз, мәмлекетимиз, мәмлекетлик сиясатының мәпинен келип шыққан ҳалда қабыл ете алыўымыз әхмийетли мәселелердиң бири. Өйткени, информацияны тарқатыўшы шахслар бүгин өз мәмлекетиниң мәпин ойлап та, басқа да жаўыз мақсетлерди ойлап та информацияны қайта ислемкте. Буларды ажырата билмеў бизлерге- тәлим-тәрбия ислерине үлкен итибар қаратылып атырған елдиң жасларына өкинишли жағдай есапланады. Информация ең күшли ядроға айланған бир дәўирде жасар екенбиз, заманагөй ашық хабар системалары ҳаққындағы түсиникти толық аңлай билиўимиз ҳәм оннан анализ еткен ҳалда пайдаланыўымыз зәрүрлиги туўылмақта. Оған қосымша заманагөй ашық хабар системалары алдын бар болған ашық хабар системаларынан неси менен пайрықланады? Оның алдын алыў бойынша қандай илажларды өткериў ямаса қайсы тараяда билимлерди арттырыўымз жүдә зәрүр? Бүгин бул жумысымызда ашық хабар системалары түсинигиниң үстинде терең изертлеўлер алып барыўға, оның сөзликлердеги мәниси менен адамлар арасында қолланылып жүрген вариантларын салыстыра отырып, қолымызда бар болған материаллардан үнемли пайдаланған ҳалда анықлаўға тырысамыз.

Ашық хабар системалары түсиниги

«Адам исенимли айтқанларға емес, ал өзи қәлеп турған нәрсесине исенеди» деген психологиялық илимниң изертлеўлеринде белгили дәрежеде ҳақыйқатлық жатырған болса да, бүгинниң информация тарқатыўшылары сондай дәрежеде исенимли етип беретуғын мағлыўматын тәрийплеп бермекте, нәтийжеде өсип киятырған жас әўладлардың санасын «уўламақта», өзлериниң жасырын идеаларын әсте-ақырынлық пенен болса да сиңдирип, миллий минталитетимизге, қәдириятларымызға тән болмаған тәртипте руўхый қалиплесиўине себепши болмақта. Солай екен, бүгингидей ашық хабар системалары шәраятында информациялық қәўипсизликти тәмийнлеў бойынша билимлерге ийе болыў, ғалабалық мәдениаттан жырақ болып жүриў лазым. Ең дәслеп ашық хабар системалары түсинигине тоқталсақ.

Ашық система-

Инглизше- *open system;*

Орысша- *открытая система.*

Басқа системалар менен орнатылған халықаралық стандартларға мас түрде өз-ара ислейтуғын информациялық система. Ҳәр қайсы ашық система еки ўазыйпаны: 1.мағлыўматларды қайта ислеў; 2. Мағлыўматларды узатыў ўазыйпаларын шешиўге мөлшерленген. Сол себепли информация тармағы көз қарасынан еки бөлимге итибар бериледи. Биринишиси, мағлыўматларды қайта ислеўге, тийкарынан пайдаланыўшының мүтәжликлерин тәмийнлеўге мөлшерленген әмелий процесслер. Екинши бөлим ушын, өз-ара байланыста ислеў тараўы, түрли ситемаларда жайласқан әмелий процесслер арасында мағлыўмат узатыўдан ибарат. Ашық системаларын ислеп шығыўда тийкарғы ўазыйпаны ISO (International Organization for standartization) орынлайды, ол OSI (open system intercorrection- ашық системалардың өз-ара ислеўиниң

үлгили модели) стандартларын ислеп шығады ҳәм системаларды ашық қылады[2].

Көринип турғанындай, ашық информациялық системалардағы үлкен жетикенлик ҳәм әззилик оның мағлыўматларға ашық қатнаста екенлиги. Жаўыз күшлер тап мине усы ашықлықтан пайдаланған ҳалда өз мақсетлерин әмелге асырып отырады. Олар информация ситемаларын қурамалыластырыў арқалы буларды орынлай алады. Бул биз билиўимиз керек болған қәўипли болыўы мүмкин болған нәрсе. «Информациялық қуралды тарқатыў ҳәм бул тараўда «қуралланыў жарысы»н күшейтиў де информация тараўындағы қәўипли дерек болып есапланады. Бундай қәўиплер мәмлекет сыры есапланған, басқа жасырын информациялардан болған мағлыўматларға нызамға бойсынбаган рәўиште ийе болыўдан ибарат.

Ашық информациялық системалары болып, информация агентликлери, газеталар, журналлар, журнал түриндеги баспалар, басқа баспа қағазлары, радио, телевидение, аудио ҳәм видео өнимлери болып есапланады. Интернет, баспасөз хызмети, жәмәәтшилик пенен байланыслар, жәмәәтшилик ҳам басқа шөлкемлер, реклама агентликлери бойынша бирлеспелер де усылар қатарынан.

Мине усы қураллар арқалы биз ашық системадан пайдаланамыз ямаса мәмлекетимиз мәпине қайшы келетуғын идеалардың қурбанына айланып қаламыз. Информацияны узатыўда тексериў жумыслары алып барылса ғана көп ашынарлы жағдайлардың алды алынған болар еди. Жәмәәт пикири бул адамның ой-өрисин өзгертип жибериўде теңсиз күшке ийе көрсеткиш. Солай екен, вертуал әлемге «ғарқ болып баратырған» биз бүгинниң жаслары вертуал дүньядағы ҳәр бир мағлыўматқа исенбестен алдын басқа дереклер менен салыстыра отырып, бул пикирлерге қанша абонентлер исеним билдиргенине қарамастан жеке пикирлеримизде беккем туратуғын билимге ийе болыўымыз керек. Жасларды өз мәпине пайдаланыў жолындағы мақсетлерин вертуал әлем

---

[2] Ахборот коммуникация технологиялары түсиндирме сөзлиги. Т-2004

ғана жүзеге шығара алыў имканияты күшейген дәуирде жасап атырғанлығымызды аңлаўымыз зәрүрлиги өз-өзинен келип шығады. Информация финанслық дүньяның организмде ямаса организмлер жәмәәтинде сәўлеленген олар тәрепинен әтирап-орталық өзгерислерине масласыў ушын пайдаланылатуғын финанслық дүньяның керисиншеси болып есапланады. Ол мағлыўматлар, хабарлар түринде сәўлеленеди. Мағлыўматлар финанслық дүнья объектлери организациясының көриниси нәтийжесинде түринде пайда болады. Хабарлар болса басқа организмлерге хабар жеткериў ушын жүзеге келеди.

Өзин көрсете билиў, жәмийет жумысларында қатнасыў этникалық озине тәнликти сақлаў шахсый мүтәжликлердиң сәўлелениўи- шахстың социяллық мәпи. Жәмийет мәплери жәмийет раўажланыўындагы күшли қарама-қарсылықларды шешиўде, миллий өзине тәнликти сақлаўда пайда болатугын жәмийет мүтәжлиги болып есапланады.

Миллий информациялық қәўипсизлик түсиниги ҳәр бир инсанннның жәмийет ҳәм мәмлекеттиң қәўипсизлигин өз ишине алады. Ҳәр бир инсан қәўипсизлиги дегенде оған шахс ретинде зыян жеткизиў мүмкин емес екенлиги түсиниледи, оның социяллық искерлиги алып атырған информацияларды түсиниўге ҳәм басқа инсанлар менен информациялық өз-ара байланысқа көп тәрептен байланыслы.

Усыларды есапқа ала отырып, биз ашық хабар системалары оғада әззи, керек жеринде оғада күшли қүдиретке ийе екенлигин есапқа алсақ, ол мәмлекетлер арасындағы қарама-қарсылықларды, адамлар арасында келиспеўшиликлерди келтирип шығарыўын билип аламыз. Тек солар менен шекленип қоймай,   миллий қәўипсизликке де себеп болатуғын жағдайлар жүзеге келмекте. Бул бойынша ҒХҚ ҳәм баспасөз, телефон байланыслары арқалы миллий руўхтағы материалларды көбирек таярлап, узатыўымыз, бизге руўхый ҳүжим жасай алмайтуғын көлемлеги жумысларды алып барыўымыз керек екенлиги бойынша зәрүрлик келип шығады.

Заманагөй ашық хабар системалары

«Информация әсири», «Техника әсири», «Компьютер заманы» сыяқлы көз-қараслар биз жасап атырған XXI әсирге биркарға айтылмаған. Теңсиз пәттеги раўажланып баратырған техника илими адамларда үлкен қызығыўшылық пайда етип, көп жағдайларда исенимлерин ақлап та атыр. Инсанияттың тиришилик тийкарына айланып қалған информация алмасыўда алдын көрилмеген жәрдемин алмақта. Көп қәрежетти талап етпейтуғын социяллық тармақлар адамлардың алысын жақын, аўырын жеңил қылмақта. Бирақ, усы тармақлар арқалы руўхый дүньямызды «уўлаў»ға, айырым жағдайларда бунық үстинен шығып та үлгергенлиги өкинишли. «Mobile agent», «Facebook», «Twitter», «Одноклассники», «Whatsapp», «Telegramm» ҳәм басқа социяллық тармаклар бүгинниң вертуал дүньясын жаратыўшылары хызметин атқарып келмекте. Бүгинниң ашық информациялық системалары бойынша усыларды келтириўимизге болады. Бул тармақлар дүньяны байланыстырады, неше мыңлаған километрлердеги узақлықтағы аралықты билдирмейди, бос ўақытты бирдей қызығыўшылықтағы дослар менен өткериў имканиятын береди. Деген менен, бул тармақлардан пайдаланыўшылардың барлығы да усындай көз-қараста емес. Урыс, парнографиялық нәрселерге жасларды шақырыў менен бирге байланыслар арқалы террористлик усаған қәўипли шөлкемлердиң, адам саўдасының қурбанларын да «пайда етип атыр».

Заманагөй ашық хабар системалары атына сай рәўиште заманагөй машқалаларды келтирип шығарады. Ғалабалық мәдениятты

тарқатыў арқалы өз миллий қәдирият ҳам минталитетине садық жасларды жолдан урып атырганлығын тән алыўымыз керек.

Заманагөй ашық хабар системаларының унамлы тәрепи-хабарды узатыў тезлигинде сезиледи. Себеби, соңғы технология барқулла айрықша имканиятлары менен парықланады. Сондай-ақ, хабар жеткериўдиң сапалылығы, информациялардың ҳәр түрлилиги сыяқлыларды атап өтиўимиз тийис. Заманагөй ашық хабар системалары сиясый билимге ийе, өз алдына беккем мақсет қойып үлгерген шахс ушын утымлы информациялар менен тәмийнлеўши дерек. Усы көз-қарастан алып қарағанда заманагөй ашық хабар системаларын биз қалай түсинбейик, оннан қалай пайдаланыў, қалай қабыл етиў өзимизге байланыслы екенлиги келип шықпақта.

Заманагөй информация технологияларының раўажланыўы, санаат шпионажы, компьютер жынаятшылығы, конфеденциял мағлыўматларға руқсатсыз кириў, өзгертиў, жоқ етиў сыяқлы ҳәдийселер менен көзге түспекте. Информацияны қорғаў ҳәр бир мәмлекеттиң ўазыйпасы болып турған бир жағдайда заманагөй ашық хабар системаларына итибарда болыўды талап етеди. Бунның ушын илимий-техникалық процесслерди шешиў ҳәм тарқатыў қуралларын қорғаў сыяқлылар нәзерде тутылады. «Авторлық ҳуқықын қорғаў ҳаққында»дан тысқары мәмлекет тәрепинен қбыл етилген нызам ҳәм карарлардан пайдаланған ҳалда бүгинги информация системалары қәлиплесип, белгили бир дәрежеге жетисип киятырғанлығын айтып өтиў зәрүр.

Информация кәўипсизлиги заманагөй ашық хабар системаларында миллий мәпти қорғаўда салмақлы орынды ийелейди. Информация мине усындай ўазыйпаны орынлайтуғын куралға айланып үлгерди. Ол

конкурентлердиң басқарыў системаларына, руўхына сиңиў арқалы ҳәр қыйлы түсиниклерди пайда етеди. Раўажланған мәмлекетлердиң дүнья халқын өз изине «ерите» алып атырғанлығы да өз гезегинде олардың заманагөй ашық хабар системаларының жоқары технологиялар менен тәмийнленген жағдайда ҳәм басқа мәмлекетлердикине салыстырғанда бир қанша алдындағы техникалық тәжриябеси нәтийжесинде екенлигин тән алмай иләжымыз жоқ.

Ҳәзирги заман информация системасы ҳәм оның кең имканиятларынан келип шыққан ҳалда айтыўымыз мүмкин, Өзбекистанда информацияны алыў, сақлаў, тарқатыўдың улыўмамиллий ҳәм ғалаба раўажланыўдың тийкары сыпатында механизмин жаратыў ең әхмийетли ўазыйпаға айланып қалмақта. Усы турмыслық мүтәжликтен келип шыққан ҳалда заманагөй информация системалары шәраятында миллий қәўипсизликти тәмийнлеў бойынша төмендеги усыллар кең жәмийетшиликке усынылмақта.

1. **Социяллық жөнелис. Бунда информация топлап, тарқатататуғын шахс халықтың социяллық турақлылық ролинен келип шыққан ҳалда ислеп шығыўы, ҳәр бир орында социяллық көз-қарастан ойланып ис қылыўы.**
2. **Статистикалық жөнелис. 130дан артық миллет ўәкиллери жасайтуғын Өзбекистанда миллетлер арасында келип шығыўы мүмкин болған қарама-қарсылықларды үйренип шығыў ҳәм инабатқа алыў нәзерде тутылады.**
3. **Сиясый конфликтология ҳәм сиясый психология. Сиясый жақтан келип шығыўы мүмкин болған ҳәдийселерди толық үйренип шығыў ҳәм оларды жәмийет мәпинен келип шыққан ҳалда психолоиялық көз-қарасларға суўғарыў лазым.**

4. **Логика-системалық ҳәм функционал анализ. Барлыққа илимий-әмелий, психологиялық жақтан қарап, анализлеў зәрүрлиги пайда болады. Логикалық көз-қарас көбинесе терең билимлерге себеп бола алады.**
5. **Информация системасында миллий ғарезсизлик идеаларының үстемлиги Информация базарынан информация сатып алып атырған қарыйдардың кеўлинде усы информацияны алыў менен кеўлинде, ақылында «руўхый иммунитет»тиң бой көтериўин тәмийнлеў.**

Усындай усылларды еле де излеп табыўға, әмелде қоллаўға болады. Өзбекистан соңғы 15 жылда информациялық еркинлик усаған мәплеримизди тиклеген болса, буннан былай информциялық системада миллий қәўипсизлик илажларын излестирмекте. Исенемиз, жәҳәндеги ең қәлиплескен информациялық система бизиң елимизде жаратылады.

Жуўмақ

Жәмийет бар екен, алға илгерилейди, ҳеш болмағанда умытылады. Өзбекистан Республикасы бүгин көпшилик тараўларда алға умтылып ҳәм илгериеўге ерисип атырған мәмлекетелердиң бири саналады. Информация тараўында болып атырған жетискенликлер буның дәлийли бола алады. Мәселен, Өзбекистан жоқары дәрежедеги информация тарқатыў мүмкиншилигин беретуғын тәмийнатқа ийе болды, информация ҳәм сөз еркинлиги сыяқлы мәмлектлик нызамлар қабыл етилип, олардың бир нешеси Бас нызамымызға киргизилди. Тек ғана жәҳән информация системасынан пайдаланыў дәрежесиниң пәс екенлигин өкинишли жағдай ретинде айтыўымыз мумкин (5%). Буның айқын себеби ретинде болса, дүнья веб-сайтларының бизиң халқымыздың ҳәдден зыят «европаласыў»ға кеўилбөлмегенинде деп билемиз. Өйткени, буны Интернет журналистикамыз раўажланбағанлығына жойсақ, қәте қылған боламыз. Себеби, бүгин Өзбекистанда 18,3 мыңнан зыят веб-сайталар жумыс алып бармақта. Өзбекистан халықаралық 7 тилде информация менен тәмийнленбекте. 270тен зыят сайтлар информация тарқатыўшы сайтлар болып, булардың барлығы халықтың информацияға, цивилизацияға болған умтылыўшылығынан дерек береди. Усыларды есапқ ала отырып, өз бетинше жумысын ислеў даўамында заманагөй информациялық системалар түсиниги биз ойлағаннан көре қурамалырақ екенлигин, изертлеў ушын машқалалардың көп екенлигин түсинип жеттик. Бул қызықлы тема бойынша ири көлемдеги илимий жумыслар алып барсақ мақсетке муўапық болған болады.

Пайдаланылған әдебиятлар

1. **Каримов. И. А. Мәмлекетимизде демократиялық реформаларды еле де тереңлестириў ҳәм пуқаралық жәмийетин раўажландырыў концепциясы. Т- 2010 2.**
2. Ochiq axborot tizimlarida axborot - psixologik xavfsizlik faniga kirish. Maruza matnlari. Ташкент-2013.
3. А. Ембергенов. Ашық информациялық системада информациялық-психологиялық қәўипсизлик. Лекция текстлери. Нөкис-2012.
4. Ахборот коммуникация технологиялары түсиндирме сөзлиги. Ташкент-2004.
5. www. arxiv.uz
6. www. lex.uz

Axborot xavfsizligiga tahdidlar. Uning oldini olish, undan muhofazalanish mumkinmi?

- uzbekistanuz номли блог

Insoniyatning axborotga, uni olish, foydalanish va tarqatishga boʻlgan ehtiyoji mislsiz sur'atlarda ortib borapti. Ma'lumki, axborotga nisbatan talab qanchalik kuchaysa, uni tarqatuvchilar ham mos ravishda koʻpayishadi. Xoʻsh, tarqatilayotgan axborotlar uni talab qilayotgan shaxslarning manfaatlariga mos kelaptimi? Shaxs, jamiyat, davlatning axborot xavfsizligiga tahdidlar boʻlsa, uni oldini olish, undan muhofazalanish mumkinmi? Bu kabi savollar globallashuv jarayoni sharoitida eng muhim masalalardan biriga aylanib bormoqda. Ularni toʻgʻri hal etish uchun esa axborot xavfsizligi tushunchasini anglab olish va axborot xavfsizligini har tomonlama ta'minlash, xususan, huquqiy ta'minlash yoʻllarini izlash lozim.

Axborot xavfsizligini oddiy qilib tushuntiradigan boʻlsak, bu axborot munosabatlari subyektlarining manfaatlari muhofazasi deyish mumkin.

Tahdid — xavfsizlikni muayan ravishda buzishga qaratilgan harakat. U oshkora yoki yashirin boʻlishi mumkin. XXI asrga kelib axborot xurujining psixologik xuruj sifatida namoyon boʻlishi kuchaymoqda. Shuni yodda tutish joizki, axborot-psixologik xavfsizlik tushunchasi bevosita inson va jamiyat, shaxs va uning daxlsizligi, tarixiy va madaniy meroslarni asrash bilan bogʻliq tushuncha hisoblanadi. Insonlar ongi va ruhiyatiga ta'sir oʻtkazishning zamonaviy usullari axborot orqali amalga oshiriladi. Axborot orqali ta'sir radio, televideniye, matbuot, internet kabi vositalar yordamida uzatilishi mumkin, bular orasida televideniye eng ta'sirchan vosita hisoblanadi. Internetning ta'sirchanligi esa, uning adadi cheksizligi, butun dunyo boʻyicha tarqalgani, matbuot, radio va televideniye xususiyatlarini oʻzida mujassamlashtirgani, oʻta tezkorligi bilan izohlanadi.

Texnika va texnologiya mana shunday yuqori darajada rivojlangan globallashuv jarayonida axborot-psixologik xavfsizlikka tahdidlar qanday manbalardan keladi? Uning manbalarini qanday aniqlash mumkin?

Hozirda ilmiy-oʻquv adabiyotlarida axborot-psixologik xavfsizlikka tahdidlarning va tahdid manbalarining tugal tasnifi mavjud emas. Bu esa muammoning yangiligi va murakkabligi bilan izohlanadi. Shaxsga nisbatan axborot-psixologik xavfsizlikni ta'minlashda tahdidni ikki guruhga — tashqi va ichki tahdidlar guruhlariga boʻlish mumkin.

Shaxs axborot-psixologik xavfsizligi tashqi tahdidlarining umumiy manbasi bu insonlarni chalgʻitish, oʻzini va yon atrofidagilarni aynan bir xilda qabul qilish imkonini bermaydigan axborotlardan iboratdir. Bu axborotlar ommaviy axborot vositalari (axborot tizimlari, masalan, internet va b.), adabiyot (badiiy, ilmiy-texnikaviy, ijtimoiy-siyosiy, maxsus va b.), san'at (ommaviy madaniyatning turli yoʻnalishlari), ta'lim (maktabgacha, oʻrta-maxsus, oliy ta'lim va b.), tarbiya (jamoat tashkilotlari (rasmiy, norasmiy) va ta'lim tizimidagi tarbiyaning barcha shakllari) hamda shaxsiy muloqot orqali kelishi mumkin.

Tashqi manbalardan keluvchi axborotlarning hammasi ham insonlarni chalg‘itishga, ularni adashtirishga qaratilmaydi. Ishonchli, oddiy, tushunarli axborotlar bilan bir qatorda yashirin ravishda shaxs axborot-psixologik xavfsizligiga tahdid qiluvchi ma'lumotlar ham kelishi mumkin, ularni ajrata bilish esa shaxsning individual qobiliyatiga bog‘liq.

O‘z individual-psixologik xususiyatlari va ruhiyat faoliyatining umumiy tasnifi va qonuniyatlarini bilish hozirgi vaqtda inson uchun nafaqat zarurat, balki ijtimoiy o‘zaro aloqada, turli shaxslararo bo‘ladigan vaziyatlarda xavfsizlikning eng muhim sharti bo‘lib qolayotir.

O‘zbekiston Respublikasida axborot olish, undan foydalanish, tarqatishni tartibga soluvchi qator me'yoriy-huquqiy hujjatlar qabul qilingan bo‘lib, bular «Axborot olish kafolatlari va erkinligi to‘g‘risida»gi, «Axborot erkinligi prinsiplari va kafolatlari to‘g‘risida»gi, «Axborotlashtirish to‘g‘risida»gi qonunlardir.

«Axborotlashtirish to‘g‘risida»gi qonunga binoan axborotlashtirish — yuridik va jismoniy shaxslarning axborotga bo‘lgan ehtiyojlarini qondirish uchun axborot resurslari, axborot texnologiyalari hamda axborot tizimlaridan foydalangan holda, sharoit yaratishning tashkiliy, ijtimoiy-iqtisodiy va ilmiy-texnikaviy jarayonidan iborat. «Axborot erkinligi prinsiplari va kafolatlari to‘g‘risida»gi qonunga ko‘ra, axborot deganda manbalari va taqdim etilish shaklidan qat'i nazar shaxslar, narsalar, faktlar, voqealar, hodisalar va jarayonlar to‘g‘risidagi ma'lumotlar tushuniladi.

Axborot olish faqat qonunga asosan hamda inson huquq va erkinliklari, konstitusiyaviy tuzum asoslari, jamiyatning axloqiy qadriyatlari, mamlakatning ma'naviy, madaniy va ilmiy salohiyatini muhofaza qilish, xavfsizligini ta'minlash maqsadida cheklanishi mumkin. «Axborot erkinligi prinsiplari va kafolatlari to‘g‘risida»gi qonunda axborot erkinligining prinsiplari sifatida ochiqlik va oshkoralik, hamma erkin foydalanishi mumkinligi va haqqoniylik ko‘rsatilgan.

Albatta, ommaviy axborot barcha fuqarolar uchun ochiq va undan foydalanishga hech qanday to‘siq yo‘q. Lekin masala ushbu axborotdan qanday maqsadda va qay yo‘sinda foydalanishga bog‘liq. Masalan, tadqiqotchi olim turli axborotlarni o‘rganib, o‘z bilimi va malakasini oshirishi, turli sohalarga yangiliklar kiritishi, muammolarni hal etishi mumkin. Ammo uning mana shu faoliyati shaxs, jamiyat, davlat manfaatlariga tahdid qilmasligi, ziyon keltirmasligi lozim.

Ushbu qonunda yana jamiyatning axborot borasidagi xavfsizligiga erishishning quyidagi yo‘llari ham ko‘rsatib o‘tilgan:

— demokratik fuqarolik jamiyati asoslari rivojlantirilishini, ommaviy axborot erkinligini ta'minlash;

— qonunga xilof ravishda ijtimoiy ongga axborot vositasida ruhiy ta'sir ko‘rsatishga, uni chalg‘itishga yo‘l qo‘ymaslik;

— jamiyatning ma'naviy, madaniy va tarixiy boyliklarini, mamlakatning ilmiy va ilmiy-texnikaviy salohiyatini asrash hamda rivojlantirish;

— milliy o‘zlikni anglashni izdan chiqarishga, jamiyatni tarixiy va milliy an'analar hamda urf-odatlardan uzoqlashtirishga, ijtimoiy-siyosiy vaziyatni beqarorlashtirishga, millatlararo va konfessiyalararo totuvlikni buzishga qaratilgan axborot ekspansiyasiga qarshi harakat tizimini barpo etish.
Axborotlashtirish jarayonining tezkorligi sharoitida fuqarolarning axborot-psixologik xavfsizligini ta'minlash, psixologik tahdidlarning oldini olish, ta'sirini kamaytirish uchun quyidagilarni amalga oshirish maqsadga muvofiqdir:
Psixologik tayyorgarlik.
Avvalo, shaxs o‘zining psixologik xavfsizligini ta'minlashi lozim. Buning uchun esa u o‘z individual xususiyatlarini yaxshi bilishi, dunyoqarashi keng shakllangan bo‘lishi, atrofda sodir bo‘layotgan turli voqea-hodisalarga munosabat bildira oladigan darajaga yetishishi lozim.
Ta'lim va tarbiya.
Yuqoridagi holatni ta'minlash uchun esa ta'lim va tarbiya jarayoniga katta e'tibor bergan holda, yoshlarga mana shunday axborot xurujlariga qarshi tura oladigan, tahdidlarga o‘z munosabatini bildirish kuchiga ega qilib ta'lim berilishi va yoshlar shu ruhda tarbiyalanishi, umumiy, o‘rta maxsus va oliy ta'lim bosqichlarida axborot-psixologik xavfsizlik bo‘yicha bilimlar berilishi kerak.
Ommaviy axborot vositalari.
Bugungi kunga kelib, OAV juda katta kuchga aylandi. Uning axborot uzatish, qabul qilish imkoniyatlari XX asrning oxirlariga nisbatan ancha kengaydi. OAVlar orqali mamlakatimizga, aholiga ham ijobiy, ham salbiy axborotlar yetib kelishi mumkin.
Yuqoridagi ikki holatni mustahkamlash, yurtimizga bo‘ladigan turli axborot xurujlarini kamaytirish, uning oldini olish uchun esa avvalo o‘z milliy OAVmizni yanada rivojlantirishimiz lozim.
Eng muhimi va yuqoridagi barcha holatlarda asosiy o‘rin tutadigan masala bu milliy istiqlol g‘oyasidir. Milliy istiqlol g‘oyasini aholi ongiga singdirish, yoshlarni esa mana shunday g‘oyalar ruhida tarbiyalash axborot-psixologik xavfsizlikni ta'minlashga qaratilgan barcha chora-tadbirlarining samarali amalga oshirilishiga ko‘maklashuvchi milliy kuchdir.
Gavhar YO‘LDOShEVA, Mahmud MAXAMATOV, TDYI o‘qituvchilar